

УДК 334.7(477.8):338.432

*Леся Газуда***ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ***Леся Газуда***ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ
КАРПАТСКОГО РЕГИОНА***Lesya Hazuda***TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF AGRICULTURAL
SPHERE IN CARPATHIAN REGION**

Розглянуто особливості функціонування підприємств аграрної сфери Карпатського регіону. Окреслено роль аграрного сектору в розвитку національної економіки. Обґрунтовано особливості ведення сільського господарства в розрізі областей Карпатського регіону, зокрема Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької. Окреслено необхідність раціонального використання земельних ресурсів, зокрема земель сільськогосподарського призначення як основного виробничого потенціалу у процесі виробництва продукції сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів. Виявлено, що в результаті реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств, в умовах ринкового господарювання на засадах приватної власності на землю і майно, їх кількість зменшилася, натомість зросла кількість господарств населення.

Ключові слова: функціонування підприємств аграрної сфери, Карпатський регіон, ведення сільського господарства, земельні ресурси, виробництво сільськогосподарської продукції, продовольча безпека, землі сільськогосподарського призначення.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

Рассмотрены особенности функционирования предприятий аграрной сферы Карпатского региона. Определена роль аграрного сектора в развитии национальной экономики. Обоснованы особенности ведения сельского хозяйства в разрезе областей Карпатского региона, в частности Закарпатской, Ивано-Франковской, Львовской и Черновицкой. Определена необходимость рационального использования земельных ресурсов, в том числе земель сельскохозяйственного назначения как основного производственного потенциала в процессе производства сельскохозяйственной продукции и обеспечения продовольственной безопасности страны и ее регионов. Выявлено, что в результате реорганизации коллективных сельскохозяйственных предприятий, в условиях рыночного хозяйствования на основе частной собственности на землю и имущество, их количество уменьшилось, зато возросло количество хозяйств населения.

Ключевые слова: функционирование предприятий аграрной сферы, Карпатский регион, ведение сельского хозяйства, земельные ресурсы, производство сельскохозяйственной продукции, продовольственная безопасность, земли сельскохозяйственного назначения

Табл.: 2. Библ.: 10.

This article deals with the peculiarities of the enterprises of agrarian sphere of the Carpathian region. The role of the agricultural sector in the development of the national economy was outlined. There were grounded the features of agriculture based on the areas of the Carpathian region, which include Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi districts. The need for management of land resources was justified, where we include the farmland as a major production potential in the process of production of the agriculture products and providing the food security in the country and its regions. It was revealed that in the result of reorganization of the collective farms in a market economy based on private ownership of land and property, their number decreased, while the number of households increased.

Key words: functioning of enterprises of agrarian sphere, districts of Carpathian region, farming, land resources, agricultural production, food safety, agricultural land

*Табл.: 1. Библ.: 10.***JEL Classification:** O 18

Постановка проблеми. Активізація залучення України до глобальних світогосподарських процесів вимагає посилення уваги до перспектив розширеного відтворення аграрного виробництва як важливої складової забезпечення збалансованого розвитку сільських територій і формування власної продовольчої безпеки країни та її регіонів загалом. Необхідність посилення ролі національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки окреслена на конференції ФАО в Нідерландах (1999 р.), де було схвалено Концепцію багатofункціональності сільського господарства [1, с. 213]. Забезпеченість сільськогосподарською продукцією, як зазначено у Концепції, зумовлюється підвищенням ролі сільських регіонів, що неможливо без стійкого розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери та перспектив забезпечення продукцією

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

сільськогосподарського виробництва країни та її регіонів присвячено науковій праці українських учених, серед яких: В. Збарський, С. Кваша, М. Лендел, Ю. Лупенко, В. Мацибора, В. Месель-Веселяк, А. Чалий та інші. Поряд з цим сучасні тенденції функціонування підприємств аграрної сфери зумовлюють необхідність їх вивчення з метою виявлення проблемних питань і формування перспектив розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей функціонування і розвитку підприємств аграрної сфери Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрна сфера України є однією з важливих галузей економіки, де забезпечується 8,7 % валової доданої вартості, зайнято 3,1 млн населення (або 17,1 % до підсумку), використовується основних засобів вартістю понад 156,0 млрд грн, функціонують 52,5 тис. сільськогосподарських підприємств (3,9 % до кількості суб'єктів ЄДРПОУ), що використовують більше 21,2 млн га сільськогосподарських угідь (2014 р.) господарюючих суб'єктів. Загалом в аграрній сфері задіяно 32,5 млн га орних земель, на яких господарюють близько 5 млн суб'єктів на селі як сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення [2, с. 30, 34, 51, 77; 3, с. 31, 70, 122, 128, 342]. Вироблена в сільському господарстві 1 грн продукції дає змогу одержувати понад 12 грн продукції в інших галузях [4, с. 4].

Дослідження підтвердило, що трансформаційні зміни у сфері аграрного сектору, зокрема й Карпатського регіону (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) відбулися під впливом аграрного реформування, зокрема прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [5]. Такі тенденції характерні для сільськогосподарських підприємств і господарств населення, оскільки під впливом формування ринкових відносин, на засадах приватної власності на землю і майно, проведено реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств, і в результаті зросла кількість господарств населення, відповідно відбулося поступове зменшення кількості сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання

(станом на 1 липня; одиниць)

Роки	Всього	У тому числі					
		господарські товариства	приватні підприємства	кооперативи	фермерські господарства	державні підприємства	підприємства інших форм господарювання
<i>Карпатський регіон</i>							
2005	5082	697	377	106	3767	49	86
2010	5025	549	357	64	3939	34	82
2013	4840	521	326	71	3827	19	76
2014	4710	525	308	63	3734	18	62
<i>Довідково: Україна</i>							
2005	57 877	7900	4123	1521	42 447	386	1500
2010	56 493	7769	4243	952	41 726	322	1481
2013	55 630	8245	4095	809	40 754	269	1460
2014	52 543	7750	3772	674	39 428	228	691
<i>Карпатський регіон, % до України</i>							
2005	8,8	8,8	9,1	7,0	8,9	12,7	5,7
2010	8,9	7,1	8,4	6,7	9,4	10,6	5,5
2013	8,7	6,3	8,0	8,8	9,4	7,1	5,2
2014	8,9	6,8	8,1	9,3	9,4	7,8	9,0

Джерело: розраховано за джерелами [2, с. 51, 228; 6, с. 145; 7, с. 129; 8, с. 20–40; 9, с. 335; 3, с. 121].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У розрізі діючих сільськогосподарських підприємств досліджуваних областей за організаційно-правовими формами у 2005–2014 рр. переважали фермерські господарства, значну частку займали господарські товариства та приватні підприємства. Кількість останніх як на регіональному, так і національному рівні має тенденцією до зменшення, крім Закарпатської і Чернівецької областей. Суттєво зменшилася кількість державних сільськогосподарських підприємств. Якщо у 2005 р. їх кількість у досліджуваних областях становила 49 од. (12,7 % до середньоукраїнського показника), то у 2014 р. тільки 18 од. (7,8 %), відповідно по Україні в цілому 386 од. та 228 од., що на 40,9 % менше у 2014 р. до порівнюваного періоду. Загальною спадною тенденцією відмічається й індикатор з виробництва валової продукції сільського господарства за всіма категоріями господарств, крім господарств населення у Карпатському регіоні (табл. 2).

Таблиця 2

*Виробництво валової продукції сільського господарства**(у постійних цінах 2010 р., млн грн)*

Регіон/Україна	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2014, % до 1990
Всі категорії господарств								
Карпатський регіон	24 833,1	18 164,9	17 320,1	18 527,7	19 675,9	23 254,5	24 277,3	97,8
Довідково: Україна	282 774,2	183 890,3	151 022,2	179 605,8	194 885,5	252 859,0	251 438,6	89,0
<i>У тому числі рослинництва:</i>								
Карпатський регіон	11 301,1	8916,4	8499,1	8831,2	9597,7	12 664,8	13 786,2	122,0
Довідково: Україна	145 502,0	106 329,6	92 838,9	114 479,9	124 554,1	175 895,2	177 707,9	122,1
<i>Тваринництва:</i>								
Карпатський регіон	63 331,8	9248,5	8821,0	9796,5	10 078,2	10 589,7	10 491,1	77,5
Довідково: Україна	137 272,2	77 560,7	58 183,3	65 125,9	70 332,4	76 963,8	73 730,7	53,7
Сільськогосподарські підприємства								
Карпатський регіон	11 968,6	5007,5	1808,9	1763,6	3804,2	5936,8	6787,4	56,7
Довідково: Україна	199 161,3	99 448,6	57 997,7	72 764,7	94 089,0	136 590,9	139 058,4	69,8
Господарства населення								
Карпатський регіон	12 864,5	13 157,4	15 511,2	16 764,1	15 871,7	17 317,7	17 486,1	135,9
Довідково: Україна	83 612,9	84 441,7	93 024,5	106 841,1	100 797,5	116 268,1	112 380,2	134,4
<i>Частка господарств населення у виробництві валової продукції, %</i>								
Карпатський регіон	51,8	72,4	89,6	90,5	80,7	74,5	72,0	20,2 в.п.
Довідково: Україна	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	46,0	44,7	15,1 в.п.
<i>У тому числі рослинництва:</i>								
Карпатський регіон	38,4	60,1	83,4	87,2	79,6	72,0	68,1	29,7 в.п.
Довідково: Україна	18,9	36,5	50,7	51,4	46,4	41,4	40,6	21,7 в.п.
<i>Тваринництва</i>								
Карпатський регіон	11,9	82,1	95,5	92,5	81,6	77,5	77,2	65,3 в.п.
Довідково: Україна	40,8	58,9	79,0	73,8	61,2	56,5	54,5	13,7 в.п.

Джерело: розраховано за джерелами: [2, с. 214–219, 221–227; 3, с. 116–118; 10, с. 237, 244, 275, 239–240].

За період 1990–2014 рр. тенденції з виробництва валової продукції сільського господарства в аналізованих областях і Україні в цілому кардинально змінилися. Якщо у 1990 р. основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції в Україні були сільськогосподарські підприємства, то у 2014 р. – господарства населення. Як у 1990 р., так і 2014 р. частка господарств населення переважала. Однак якщо у 1990 р. ця частка становила 51,8 % до валової продукції за всіма категоріями господарств, то у 2014 р. – 72,0 %, тобто на 20,2 в.п. більше. Сільськогосподарські підприємства Карпатського регіону у 1990 р. виробляли сільськогосподарської продукції майже на 12,0 млрд грн, а в 2014 р. – лише на 6,8 млрд грн.

У 1990 р. основним товаровиробником продукції у грошовому вимірі були сільськогосподарські підприємства, частка яких у виробництві валової продукції сільського гос-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

подарства в середньому на одну особу була вищою у Чернівецькій області (58,0 %), в цілому за аналізованими областями (68,5 %) і Україні (70,1 %). Порівняльний аналіз свідчить, що у 2014 р. перевершили показник 1990 р. з виробництва валової продукції сільськогосподарства у середньому на одну особу в областях – Івано-Франківській (на 440 грн, або 11,5 %) і Чернівецькій – відповідно 106 грн (2,1 %). Не досягнуто рівня 1990 р. за аналізованим показником (із незначним зниженням) у Львівській (32,0 грн, або 0,9 %) і Закарпатській областях (2,0 грн, або 0,1 %). За середньоукраїнським показником відзначено позитивну тенденцію, оскільки у 2014 р. індикатор з виробництва валової продукції сільськогосподарства перевершив рівень 1990 р. на 412 грн, або на 7,6 %.

Існує суттєва диференціація щодо інтенсивності та ефективності і ресурсовіддачі наявного економічного потенціалу земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах за рівнем їх використання. У 2014 р. у сільськогосподарських підприємствах України з 1 га земельних угідь отримано 6904 грн валової продукції, що порівняно з 1990 р. на 70 грн, або на 1,0 % більше. Аналогічною є ситуація і щодо досліджуваних областей. Так, у розрахунку на 1 га отримано вищий показник з виробництва валової продукції порівняно з 1990 р. у Закарпатській області на 611 грн, або 6,1 %, в Івано-Франківській відповідно 1078 грн, або 9,8 %, Львівській – 1582 грн, або 12,0 % і Чернівецькій області – 413 грн, або 4,1 %. За всіма областями у 2014 р. відзначено позитивні тенденції щодо отримання прибутку на 1 га земельних угідь. Однак якщо в Івано-Франківській, Львівській і Чернівецькій областях у 2014 р. аналізований показник перевершив рівень 1990 р. відповідно у 7,6; 6,9 та 2,4 разу, то у Закарпатській області він знизився у 4,8 разу, тобто на 151,9 грн/га.

За період 1995–2014 рр. тенденції функціонування фермерських господарств суттєво змінилися, оскільки їх кількість за аналізований період у Карпатському регіоні збільшилася на 4,6 %, або на 165 од., для порівняння по Україні – на 13,3 % (4650 од.). Зазначені тенденції характерні для господарств Закарпатської (431 од., або 40,9 %) та Чернівецької (41 од., або 6,5 %), і навпаки – зменшення їх кількості відбулося у Львівській (161 од., або на 13,6 %) і Івано-Франківській областях (146 од., 20,9 %). Крім цього, якщо у 1995 р. частка фермерських господарств за аналізованими областями стосовно середньоукраїнського показника становила 10,3 %, то у 2014 р. – 9,5 %.

Незважаючи на певні негативні тенденції у діяльності фермерських господарств регіону, окремі показники їх функціонування демонструють позитив щодо зростання. Так, площа сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах за аналізований період збільшилася у 4,6 разу (на 94,7 тис. га). Проте, якщо у 1995 р. частка сільськогосподарських угідь фермерських господарств становила 3,4 % до таких угідь по Україні, то у 2014 р. вона зменшилася до 2,6 %. Водночас збільшилося і виробництво валової продукції сільськогосподарства. Якщо у 1995 р. фермерські господарства досліджуваного регіону виробляли валову продукцію на суму 109,6 млн грн, то у 2014 р. – 1039,7 млн грн, що у 9,5 разів більше (або на 948,6 млн грн) до порівнюваного року. Проте, якщо у 1990 р. частка у виробництві валової продукції сільськогосподарства фермерських господарств становила 7,9 % до середньоукраїнського показника, то у 2014 р. – тільки 5,4 %.

Характерною особливістю досліджуваних областей є значна частка господарств населення у виробництві основних видів продовольчої сировини як у галузі рослинництва, так і тваринництва. У галузі рослинництва у 2014 р. більш як на 90,0 % забезпечено виробництво з таких видів продовольчої сировини: картопля – від 99,2 до 99,6 %; овочі та баштанні культури – 92,9–99,0 %. Аналогічною середньоукраїнському показнику є тенденція з виробництва картоплі (97,0 %). Високою є частка досліджуваних господарств у виробництві плодів і ягід (74,7–96,6 %). Незважаючи на малоземелля, у Закар-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

патській області, порівняно з іншими аналізованими областями, високою є частка виробництва зернових і зернобобових культур (77,7 %), найнижчий цей показник – 31,3 % у Львівській області.

У виробництві основних видів тваринницької продукції у 2014 р. порівняно з 1990 р. за всіма її видами відмічено позитивну тенденцію до зростання, окрім Івано-Франківської області (виробництво яєць), що є характерним і для середньоукраїнського показника, де відмічено незначне зниження виробництва за аналізований період.

Частка господарств населення в західних областях України за 2014 р. переважає за всіма видами виробництва тваринницької продукції. Виняток становить Львівська область з виробництва м'яса (у забійній вазі), де зазначена частка становить 49,4 %, і, як ми вже зазначали, Івано-Франківська область з виробництва яєць – всього 28,7 %.

Висновки. Процеси розвитку національної економіки загалом і окремих її територій та регіонів відбуваються у складних економічних і політичних умовах, які є непередбачуваними і суттєво впливають на динаміку економічного зростання. В умовах трансформаційних перетворень у сфері аграрного виробництва, зокрема зміни форм господарювання і форм власності, надмірного навантаження і негативного антропогенного впливу на землі сільськогосподарського призначення як основного виробничого потенціалу у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, зумовлюється необхідність їх раціонального використання, що сприятиме забезпеченню ефективного функціонування підприємств аграрної сфери, формуванню продовольчої безпеки країни та її регіонів.

Список використаних джерел

1. *Економіка аграрного сектору*: [навч. посіб.] / В. К. Збарський, М. А. Лендел, В. І. Мацибора, А. А. Чалий ; за ред. чл.-кор. УААН, професора М. А. Лендела. – К.: НУБіП України, 2009. – 410 с.
2. *Сільське господарство України за 2013 рік*: статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. – К., 2014. – 400 с.
3. *Статистичний щорічник України за 2014 рік* / за ред. І. М. Жук. – К., 2015. – 586 с.
4. *Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року* / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2012. – 182 с.
5. *Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки* [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
6. *Статистичний щорічник України за 2005 рік* / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 575 с.
7. *Статистичний щорічник України за 2013 рік* / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2014. – 534 с.
8. *Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2012 році*: статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с.
9. *Сільське господарство України за 2014 рік*: статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К., 2015. – 379 с.
10. *Регіони України 2015*: статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2015. – Ч. II. – 783 с.

References

1. Zbarskyi, V.K., Lendiel, M.A., Matsybora, V.I., Chalyi, A.A. & Lendiel, M.A. (ed.) (2009). *Ekonomika ahrarnoho sektoru [The economy of the agricultural sector]*. Kyiv: NUBiP Ukrainy (in Ukrainian).
2. Vlasenko, N.S. (ed.) (2014). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy za 2013 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2013: Statistical yearbook]*. Kyiv (in Ukrainian).

3. Zhuk, I.M. (ed.) (2015). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2014]. Kyiv (in Ukrainian).
4. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [The strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020]. Kyiv: NNTs „IAE” (in Ukrainian).
5. Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 hrudnia 1999 r. № 1529/99 [On Urgent Measures to Accelerate reform of the agricultural sector: Decree of President of Ukraine on December 3, 1999 № 1529/99]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
6. Osaulenko, O.H. (ed.) (2006). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2005 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2005]. Kyiv: Konsultant (in Ukrainian).
7. Osaulenko, O.H. (ed.) (2014). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv (in Ukrainian).
8. Naiavnist silskohospodarskoi tekhniky ta enerhetychnykh potuzhnosti u silskomu hospodarstvi u 2012 rotsi: statystychnyi biuletyn [availability of agricultural machinery and power capacities in agriculture in 2012: Statistical yearbook] (2013). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky (in Ukrainian).
9. Prokopenko, O.M. (responsible for issue) (2015). *Silske hospodarstvo Ukrainy za 2014 rik: statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2014: Statistical yearbook]. Kyiv (in Ukrainian).
10. Osaulenko, O.H. (ed.) (2015). *Rehiony Ukrainy 2015: statystychnyi zbirnyk* [Regions of Ukraine: Statistical publication], part II. Kyiv (in Ukrainian).

Газуда Леся Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна).

Газуда Леся Михайлівна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет» (ул. Университетская, 14, г. Ужгород, 88000, Украина).

Hazuda Lesia – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise, State University “Uzhhorod National University” (14 Universitetska Str., 88000 Uzhgorod, Ukraine).

E-mail: lesyagazuda@gmail.com